

UNITÁRIUS ÉLET

XVIII. ÉVFOLYAM, 3. SZÁM

1964. AUG.—SZEPTEMBER HÓ

Számadásunk

Az egészséges gazdálkodás egyik alapfeltétele, hogy a megvalósítandó dolgokról előre elkészítjük pontos terveinket és bizonyos időközönként számba vesszük, hogy a beütemezett részleteket elkészítettük-e kellő időre? Életünk minden vonalára egyformán vonatkozó fundamentális szabály ez, mely biztosítja a fokozatos fejlődést, s figyelmeztet arra, hogy ne szabjuk túl a méreteket és ne számítsuk, ne ragadtassuk el magunkat sem anyagi, sem pénzügyi vonatkozásokban. Szeptember, nekünk unitáriusoknak, a számadás hónapja. Az unitárius vallás a kezdeti időben, a XVI. század folyamán — egy-két kisebb város kivételével — az erdélyi falvak földművelő népét hódította meg. Dávid Ferenc — egyházalapító püspökünk — utolsó éveiben több mint 400 eklézsiánk volt, s annak zöme falusi gyülekezet. Talán ez a magyarázata annak, hogy egyházi életünk rendjén már a kezdet idején legszen- tebb ünnepeink első sorába emelkedett szeptember utolsó Vasárnapja, az úgynevezett „Őszi hálaadás ünnepe”. Ilyenkor a szántóvető ember — ha még nem is takarított be mindent —, most tisztán látja évi munkájának eredményét, mert a hátralevő időben, a tél beálltaig a mező már nem csapja be a gazdát, hiszen az elemi csapások periódusa befejeződött. Az ugar göröngyei közé hintegelt már a jövő évi kenyér acélkemény, tiszta magvait. A nyári veríték megszáradt a homlokon, a meglegedés jóérzésében, mint valami áldozati oltárról lassan párolog a magasságok felé, s Isten után való nyújtózkodásában összekeveredik az ég felhőivel, hogy május idejére majd áldásos, éltető tavaszi eső legyen belőle. Az unitárius ember lelkében és szívében az első rügyfakadással egyszerre indul csírába a hála érzése, s ilyenkor szeptember végére terebélyes koronájú fa növekszik belőle, mely beérett gyümölcseivel terhesen terebélyesedik Isten házában a hónap utolsó vasárnapján, hogy alázatos lélekkel mondjon köszönetet: a jó egészségért, a friss erőért, az elvégzett munkáért, a májusi virágzásért, az aranykalászkodásért, a kenyérért és minden termésért és a jövődönk zsege vetéséért, a gyermekekért, akiket éppen ebben a hónapban indítunk el — csaknem egyszerre az őszi vetéssel — a tantermek áldott világába, hogy művelődjenek, épüljenek, erősödjenek, s bennük szárba szökkenjen az a jövődönk, melyért van minden munka és buzgó imádság mindnyájunk életében.

A mi szeptemberi számadásunk azonban — annak ellenére, hogy szoros összefüggésben van gazdasági életünk minden vonalon való kiteljesedésével, mégis ilyenkor — szeptember idején — nem vagyoni mérleg, hanem elsősorban és mindenek felett lelki számadás. Nem annyira a termények, mint inkább maga a termelő, az ember kerül mérlegre ebben a számadásban. Azt akarjuk látni most is, ebben a szép sikerrektől terhes esztendőben is, hogy az ember hogyan került ki, miképpen érkezett meg az utolsó dekád

egyre dúsabban gazdag tárházai közül. Nemcsak azért, mert nekünk az egyházi élet mezőin ez tulajdonképpen az első, a kezdő negyed, hiszen a nyári munka és pihenő után most terelődnek össze egybe újra a gyülekezetek, s kezdődik, folytatódik a nyári hónapok idejére megszakadt munka. Benépesednek az istentiszteletek, mozgalmasabbak és áhitatosabbak lesznek az evangélizációk, ezek a nagyszerű családi találkozók, melyeken a gyülekezeti termék a mindennapi élet második templomaivá nőnek. Nemcsak azért vesszük számba most az embert, hanem még ennél is inkább azért, mert ismerjük őt. Mert láttuk már az idő folyamán sokszor kétségbeesni, elkeseredni az üres magtárak kísérteties világában és láttuk elbizakodni a gazdagon felhalmozott termények csábító környezetében. A mi számadásunk az ember lelki és szellemi erősödésének megmérése. Tele vagyunk örömmel és a meglegedés boldog érzete tölti el egész emberségünket a jól sikerült gazdagsági esztendő, a túlteljesített tervek minden morzsájáért, de igazi lelki nyugalomunkat és meglegedésünket az adja meg, ha látjuk a küzdelmekből győztesen kikerült embert, aki tud vizet fakasztani, ha kell a sivatagban is s aki Kánaán dús gazdagságából sem akar többet magának, mint amennyi gondtalan életének biztosítására elég. Újjong a lelkünk a szent gyönyörtől, ha látjuk a győzedelmes embert, akinek legnagyobb erénye, hogy tud uralkodni magán s a hüvelyébe teszi vissza szabályját, akkor is, amikor jogos haragjában talán sújtania kellene, ő azonban józan megfontolással, okos értelemmel a vérontás, a testvérgyilkosság helyett a békés kibontakozás útját egyengeti mert, tudja jól, hogy ebben az egész roppant világban a parányi emberi élet a legfőbb érték és a legdrágább kincs, melyet ha egyszer eltékozoltunk, többé soha vissza nem szerezhetjük.

Ezt az embert formáljuk, építjük, készítjük most ezekben a hetekben, különösen nagy előszeretettel, hogy szeptember utolsó vasárnapján odaállítsuk majd a kenyérrel és borral terített asztal mellé, hogy a falat kenyérben és egy kortynyi italban tanulja meg az önmegbecsülés nagy és szent leckéjét, mert aki önmagában építi, szereti, megbecsüli az embert, a mások épülő embersége is igaz örömmel tölti el. Unitárius Anyaszentegyházunk szeptemberi számadásának te is egy élő tétele vagy, jöjj s tedd elevenné és egy tiszta emberi élet valóságával értékesebbé közös számadásunkat.

Számadásunk felelősségét az teszi teljessé, hogy egyházi közösségünk egyedeiben és összességében szerves alkotó része magyar népünk szocializmust építő nagy erőfeszítéseinek, melyre Isten gazdag áldását kérjük őszi hálaadásunkban.

Pethő István
püspöki helynök

Dr. Gálfalvi István

1900–1964

A Magyarországi Unitárius Egyházakör közel két évtizedig volt érdemes főgondnoka, dr. Gálfalvi István június 17-én 64 éves korában örökre eltávozott az élők sorából. Bár évek óta súlyos beteg volt, halála mégis váratlanul érte egyházi közösségünket.

Dr. Gálfalvi István 1900. augusztus 27-én született a Kolozs megyei Györgyfalva községben, ahol édesapja az ottani állami elemi iskola tanítója volt. Középiskolai tanulmányait a kolozsvári v. unitárius főgimnáziumban végezte, majd a tudományegyetem jogi karára iratkozott be. A jogtudori oklevél megszerzése után egy ideig a hitelszövetkezeti szervezet kötelékében működött, majd az igazságügy szolgálatába lépett. A szolnoki törvényszékhez nyerte első bírói kinevezését. A fővárosi bíróság tanácsvezetőjeként vonult nyugalomba. Egyházának hűséges szolgálata családi hagyományaiból táplálkozott. Elődei közül több pap, tanár és tanító került ki. Dr. Gálfalvi István egyideig a budapesti egyházközségünk gondnoka volt, ebből a tisztségből emelte egyházunk közbizalma a Magyarországi Unitárius Egyházakör főgondnoki tisztségébe. E minőségében jelentős érdeme volt, hogy egyházunk zökkenő nélkül illeszkedhetett be új állami és társadalmi életünk rendszerébe. Az állam és egyházunk között létrejött egyezményt is annak idején ő írta alá. Távozása érzékeny vesztesége egyházi közéletünknek.

Temetése június 22-én nagy részvét mellett folyt le a rákoskeresztúri temetőben. R. Filep Imre ek. főjegyző, budapesti lelkész szolgálatával. Az Egyházakör és az Egyházaköri Tanács utolsó üdvözlését Nyiredy Géza egyházi titkár tolmácsolta, volt bíró társai nevében dr. Szász Mihály tanácselnök vett búcsút az elhunytól. A véggtisztességen az Állami Egyházügyi Hivatalt Veres Pál főosztályvezető képviselte. Egyházaköri Tanácsunk a haláleset alkalmából külön gyászjelentést adott ki és koszorút helyezett az elhunyt koporsójára.

„Ha élünk az Úrnak élünk, ha meghalunk az Úrnak halunk meg. Azért akár éljünk, akár haljunk, az Úré vagyunk.” Róma 14:8.)

Elkészült a „Gyulafehérvári hitvita” magyar fordítása

Mint ismeretes, négy év múlva lesz 400 éves évfordulója a történelmi jelentőségű 1568. évi tordai országgyűlésnek, amelyen — a világon először —, törvénybeiktatták a vallásszabadságot. A Román Népköztársasági Unitárius Egyház Képviselő Tanácsa a közelgő évforduló alkalmából felkérte és megbízta Péter Lajos ny. főgimnáziumi igazgatót, a gyulafehérvári hitvitáról készült latinnyelvű mű magyar nyelvre való átültetésével. Ezt a munkát Dávid Ferencék adták ki Gyulafehérvárt, 1568-ban Hoffhalter Rafael özvegyénél. A mű magyar címe: „Rövid elbeszélése a gyulafehérvári hitvitának, mely a hármasság Istentől és a kettős Krisztustól a felséges fejedelem és az egész Egyház színe előtt tíz napon át tartott az Úrnak 1568-ik esztendejében március 8-tól kezdve a pap-sághoz tartozó 37 férfi részvételével”. A hitvita harmadik napján végig Dávid Ferenc beszélt, valamint a kilencedik napon is, főként az újszövetségből vett érvekkel bizonyítva állításait és cáfolva Méliuszét. A hitvita előzményeit, lefolyását és eredményeit egybeként néhai dr. Kiss Ernő ismertette „Dávid Ferenc” című művében, valamint Jakab Elek „Dávid Ferenc emlékezete” című munkájában. Gyallay (Pap) Domokos „Dávid Ferenc életrajza” című kis művében emlékezik meg a hitvitáról.

Örömmel számolhatunk be olvasóinknak, hogy Péter Lajos atyánkfia — aki nyolc évtizedet meghaladó életkora ellenére, töretlen munkakedvvel sorjában ültette át latinról magyarra Dávid Ferenc: Defensióját; „De falsa et Vera religione”, „Disputatio de Jesu Christi invocatione”, „De regno Christi” című latin műveket, a „Fehérvári hitvita” fordítását július 31-én befejezte és az egyház vezetőségének rendelkezésére bocsátotta.

Jeles atyánkfianak őszinte szívből gratulálunk, s teológiai irodalmunk gyarapodását szolgáló értékes munkásságához tartós, jó egészséget kívánunk.

„Egy régi kutatás Petőfi sírhelye után”*

A Petőfi-titok: Petőfi elestének körülményei, és a költő csatái sírhelyének kérdései már több mint száz esztendeje állandóan foglalkoztatják népünket és tollforgatóinkat. Petőfi eltűnésének már 1910-ben hatalmas irodalma volt, melyet a „Petőfi-Könyvtár” XXIV. kötetében dr. Ferenczi Zoltán állított össze. Újabb regényes életrajzok is keletkeztek azóta, mint pl. Illyés Gyuláé, meg Harsányi Zsolté. De a két világháború után újabb meg újabb adatokhoz jutottak a kutatók. Ilyen újabb adatok birtokában 1948–1962 között a lelkesedés, — sőt mondhatnám —, a rajongás kitartó buzgóságával sok eredménnyel kutatta a Petőfi-titkot a már néhai, 1962. augusztus 30-án elhunyt érdemes kutató: Diénes András tud. akad. tag. Kutatásainak eredményeit „A Petőfi-titok! (1948)” és „Petőfi a szabadságharcban” (1958) című műveiben tárta föl. A Petőfi-titok című könyvében elbeszéli Diénes kutató útja alkalmával, 1948 nyarán Székelykeresztúron szerzett élményeit, és meleg elismeréssel írja le könyvében, hogy mennyire meglepte őt e városkában tapasztalt mély Petőfi-tisztelet! Talán nem is gondolt Diénes e tiszteletnek egészen természetes

magyarázatára, ti., hogy három középfokú nevelőintézet működött e kis városban: a 150 éves unitárius gimnázium, a szintén szépműtű tanítóképző és az 1900-as években létesült polgári leányiskola, mindhárom intézet meleg otthona a művelődésnek és gondos ápolója a nagyjaink iránti tiszteletnek. Itt a kulcsa a Dienes megdöbbentő Petőfi-tiszteletnek! „Itt még a legfiatalabb nemzedék is híven őrzi és ápolja a városka egykori nagy vendégének, Petőfinek emlékét, és számon tartja a városban Petőfi lépteit, hol, merre járt”, — írja könyvében Dienes. — A legegyszerűbb ember is tudja, hogy 1849. július 30-ról 31-re virradólag Keresztúron töltötte Petőfi életének utolsó estéjét és éjszakáját. A „Kemény-, utóbb „Gyárfás”-féle házat, melynek bérlője akkor id. Varga Zsigmond volt, és aki vendégül látta Petőfit, a város társadalma — az unitárius tanárok kezdeményezésére — szép márványtáblával jelölte meg. — Petőfi délutáni érkezéséről, esti és éjszakai szerepléséről két elbeszélés is van írásba foglalva, melyek szerint Petőfi az éjjeli órákat tisztársaival mulatozva töltötte a piaci vendéglőben, bizonyára csatára lelkesítve őket, a keresztúri temetőben a Petőfi-rajongó Bálint Dániel még síremléket is állított Petőfinek, eltemetvén a maga sírkertjében egy „állítólagos Petőfi” csontjait. Orbán János plé-

* A fenti közleménynek az ad időszerezését, hogy július 31-én volt Petőfi halálának 125 éves fordulója.

bános vezetésével Dienes is fölkereste ezt a rajongás-állította sírkövet, 1948-ban. — Ilyen élmények hatása alatt írta könyvébe Dienes e sorokat: „Ennek a kis városnak még a túlzásai is rokonszenvesek! Soha így meg nem értettem, mint itt — írja Dienes —, hogy egy kultusz csak úgy hat, ha szívekben és hagyományokban él, nem csupán patinás bronzban”. — A „Népszava” 1960. III. 16-i számában kegyelettel emlékezett meg Dienes az elhunyt Orbán Jánosról, aki őt Keresztúron jártában kalauzolta. Úgy emlékszik meg nekrológjában Orbán Jánosról, mint „a Petőfi-emlékezésnek és legendának páratlan szorgalmú gyűjtőjéről”. Valóban az is volt ez a jeles tollú róm. kat. esperes-plébános.

Orbán János volt a lelke és vezetője annak az érdekes sírhely-kutatásnak is, melyet szintén a Petőfi emléke iránti mély tisztelet és kegyelet sugallt a székelykeresztúri társadalom egy lelkes kis csoportjának. Mindnyájan nyugosznak immár a szereplők: Orbán János plébános, Binder Mihály pékmester, Horváth Lajos tanítóképezdei tanár, és Fazekas Pál képezdei kertész. A fehéregyházi csatatéren végzett ásatást Orbán János „Székelykeresztúr története” című művében így beszéli el: „Súlyos probléma a Petőfi titokzatos eltűnésének kiderítése, sírjának a kétséget nem hagyó megtalálása. De az ezzel járó munkából, az apró szálak megfogásából, a részletek elemzéséből emelkedik ki a Petőfi kultuszt bearanyozó nemzeti lélek.” Az 1911-i évben Keresztúron egy menyegzői lakomán e kérdés körül folyt a társalgás. A vitába egy Binder Mihály nevű idős pékmester szolt bele. „Uraim — mondotta —, ez mind meddő vita, Petőfi sírja épp úgy nincs a megjelölt fehéregyházi dombon, mint a keresztúri timafalvi temetőben. Az én apám szász pap volt, vele sokszor jártam a síkon keresztülvezető országutat. Ott közel a vasúthoz domborodik egy alig észrevehető halom; mikor mellette

mentünk, apám így szolt: „Emelj kalapot fiam! Itt, e sírban pihen a magyarok híres költője, Petőfi. Itt voltam, mikor e sírba tették a többi elesett magyar fölé”. Binder megesküdtött állításának az igazságára. Ennek alapján egy szép októberi napon Keresztúrról a megjelölt helyre rándult a katolikus plébános, Orbán János, Horváth Lajos képezdei tanár és Fazekas Pál képezdei kertész két szolgálival, meg Binderrel, hogy felkutassák a helyet. Az ásatást — közli tovább Orbán János —, így írja le „Siculus” a „Magyar Lapok”-ban: „Rövid kutatás után tombolt a vihar, mint egy lelkesítő, vagy ostromozó Petőfi költemény. Az úton a csordából elszabadult lovak, fújó paripák vadul vágattak hazafelé... Mi is kocsira kaptunk, a két legény keményen fékezte a lovakat. Ezek is vágattak a nyílt mezőn át hazafelé... Fű, fa, állat, levegő, ember — minden atom megrázkódott a síkon. Minden gerjedezett és fenyegetett. Talán a költő viharzó lelke szabadult el? Azt mondják, hogy a királyok sírját sem lehet Egyiptomban büntetlenül megbolygatni!” Eddig a leírás — mondja Orbán János. Nem is bolygatják már... Még imitt-amott felvetődik az újságokban a kérdés, de már békében hagyják Petőfit, hogy pihenjen a legszebb sírban: a magyar lelkekben. A keresztúri közönség pedig — így végzi írását Orbán János — minden év július 31-én elmegy a Kemény, vagy Gyárfás-féle kertbe a vén körte-fához — mely alatt egykor Petőfi ült —, s ott rója le kegyeletét... A körtefa törzse most 5 m magas és félméter vastag. A lombvivő ágait megtépte az idő. A törzsből kinyúlt három vastag ág is korhadozik, de azért az idén is imitt-amott kitört belőle az életerő és virágot hajtott. Nyár közepére megérett 5–6 gyümölcs, hova-tovább mind kevesebb... Minden elmúlik, csak Petőfi lelkének hajtásai fognak gyümölcsöt teremni a magyar szívekben, időtlen időig!...

Péter Lajos ny. gimn. ig. tanár.

Emlékezés egy nagy unitárius teológusra

Százhuszonnyolc évvel ezelőtt, július 30-án az Udvarhely megyei Tarcsafalván született az unitárius teológiának egyik kiemelkedő munkása: Simén Domokos.

Gimnáziumi tanulmányait Kolozsvárt végzi, s mint teológus görögöt, számtant és mértant tanít. A papi vizsga letétele után megpályázza a Manchester New College akkor létesített egyik ösztöndíját, s mint az akkori első külföldön tanuló magyar ösztöndíjas unitárius teológus, mélyül el Tayler és a két Martineau tolmácsolta tudományokban. Legnagyobb hatást és ugyanakkor élményt Siménre a Tayler tanította bibliai magyarázat, egyház történelem, és a keresztény igazságok címen előadott ismeretek gyakorolnak. Két évig tartó londoni tanulása után — hazafelé jövet — Heidelbergben állapodik meg, ahol a nagyhírű és merész exegéta Hitzig Ferdinánd hallgatója.

Szűkebb hazájában, Erdélyben, előbb Székelykeresztúron iskola igazgató, majd egy csere folytán lelkész és tanár Kolozsvárott.

A rokonszenves megjelenésű, de szónoknak gyenge Simén hamarosan lemond lelkészi állásáról, s nagyfokú és széles körű irodalmi tevékenységnek áldozza idejét. Még Keresztúron megírja az „Ó- és Újszövetségi történetek” című tankönyvét, megjelenik az alsósiménfalvai templom és orgona fölszentelő beszéde. Lefordítja Parkertől: „Az emberben lévő vallásos elem és annak tárgya vizsgálása” című értekezését, valamint Channingtől: „Az unitárius keresztény vallás” című tanulmányt.

Kolozsvárt első nagyobb irodalmi tevékenysége egy ref. lelkész. Zombori Gedő prédikációs könyvének elvi állásfoglalására írt válasza. Tanulmánya jelenik meg „Néhány igénytelen szó az egyházi reform egyet ügyében”, majd „A keresztény vallás, mint azt Krisztus prédikálta” címen. A Protestáns Egylet má-

sodik közgyűlésén „A szabadirányú kereszténység állása, előnye és teendője a kereszténységben” címen tart fölolvast. E fölolvast kiobbantotta orthodox támadás ellensúlyozására lát napvilágot „Egy protestáns apa, aki a protestantizmust és Krisztus evangéliumát megtagadja és még valami” című tanulmánya.

Nagy Lajossal együttműködve kiadja a „Nagyváradi disputációt”, majd a Protestáns Tudományos Szemlében megjelent tanulmányait könyv alakban: „A szentháromság eredetének és kifejlődésének története” címen.

Jelentősek „a Bibliai tanulmányok”; Az antiochiai hitvalló”, Az őskereszténység ünepi: „Az unitáriusok nyomdái és azok kiadványai”; „A messiási remény című értekezései, valamint a négy szakaszra oszló „Evangéliumi csodák” című könyve.

Részt vesz a német Protestáns Egylet lipcei közgyűlésén, szerkeszti a „Keresztény Magvető”-t, idegen nyelvű munkát fordít magyarra és tervbe veszi az unitárius eszmék történetének megírását.

1876-ban nősül, de felesége — Ürmösi Sámuel özvegye — még ez évben elhalálozik. Simént a gyász, a gyomorbad és a tüdővész akadályozza meg további tervei végrehajtásában. 1878. szeptember 9-én tér örök nyugovóra.

Irodalmi tevékenységben gazdag életének méltatására legalkalmasabbak maguk a művei. Haladó álláspontját, gondolkodását, emelkedett szellemű voltát tükröző munkái bizonyosságul álljon itt egyetlen megállapítása: „A szentháromság eredetének és kifejlődésének története” című munkájának előszavából: „Ma már az emberiség átláthatja, hogy a természeti fejlődés és haladás egyszerű, általános törvénye éppen úgy alkalmazható és alátámasztandó a teológiai tanézetekre, mint bármely más földi dolgokra!”

Kelemen Miklós

A baranyai unitárizmus a XVII. század végén

(Dr. Kathona Géza cikke a „Theológiai szemle” 1963. évf. 11–12. szám, 341–347. lap)

I.

Két nagy értéke van Dr. Kathona Géza cikkének, a pozitív adatokra épülő realitása és tárgyilagos elfogulatlansága. Első hallásra persze meglepő e két értékről beszélni. Történelmi tárgyú munkáknál a két tulajdonság — legalábbis — elvben — követelmény, nem pedig különösebb érték. En azonban két újabb keletű „megállapítást” idézek a baranyai unitarizmus történetének részletterületeiről, hogy bizonyítsam, milyen érték a pozitív anyagismeret és elfogulatlanság. 1962-ben Pécsi kalauzt adott ki az Idegenforgalmi Hivatal. Az írója: Kolta János, így mutatja be a Mindszentek templomát: „1588. augusztus 29-én itt tartották a híres hitvitát Válaszuti György pécsi református lelképásztor és Skaricza Máté ráckevei unitárius lelkész között, amelyet pécsi disputáció néven ismerünk.” (Közismert, hogy a pécsi Válaszuti György volt unitárius.) Még jellegzetesebb — a Reformátusok Lapja, 1957. júl. 28. sz. (I. évf. 18. szám) „Gyülekezeteink múltjából” — című M. F. aláírású visszaemlékezés Nagyharsány múltjára, amelyben így ír a szerző községe egyik papjáról, Ábrahám Istvánról: „Egyike azoknak a prédikátoroknak, akiket 1704-ben Alvinczy György áriánus, egy itteni hitvita alkalmával, mint a vita vesztesét — más hat, vagy hét társával — a harsányi kopár hegyen felakasztatott. (A Kopár hegy valószínűleg hiteles. Egyébként az eset 1574-ben történt és Alvinczyt akasztották fel a kálvinisták.)

II.

Dr. Kathona Géza, akit a gyakorlati teológia múltjának kiváló ismerőjeként és elsőrangú reformációkori eszmetörténésznek ismertünk, itt a történelmi földrajz és statisztika szakembereként mutat példát unitárius történészeknek is, ezen az általunk meglehetősen elhanyagolt területen. (Tudtommal Ferenc József egyháztörténelmi statisztikai tanulmányán kívül nem foglalkozott senki hasonló munkával nálunk és az ő dolgozatának is csak bevezetése jelenhetett meg a háború után megszűnt Keresztény Magvetőben.) Kathona Pázmány Péter egyik leveléből indul ki, amely szerint: Pécs és Sziget — t. i. Szigetvár — vidékén sokan nyilván áriánusok...” és a fellelhető adatok alapján igyekszik a baranyai és somogyi unitárius szigetet pontosan elhatárolni — egyházközségeit megnevezni és a hívek körülbelüli lélekszámát megállapítani.

Tanulmányának alapvető forrása a pécsi jezsuiták egykori rendháztörténete (Literae annuae, kéziratos mű, de adatait Pinzger Ferenc és Galambos Ferenc közzétették.) A török kiverése után ugyanis a pécsi jezsuiták és a katonai közigazgatás hol meggyőzés-sel, de legtöbbször fegyveres erőszakkal felszámolták a baranyai unitarizmust. 1687-től 1691-ig a térítések-ről többé-kevésbé pontos adatokat közöl a Literae Annuae. Megállapította a szerző azt is, hogy a felszabadító háborúkat követő adóösszeírásokban, több (számszerint nyolc) lutheránus egyházközség szerepel Baranyában, pedig a hódoltság idejében ilyen nincs a környéken. Minthogy az említett falvak az unitárius tömb szerves részei, feltehetően unitáriusok is voltak és csupán a katolikus üldözések miatt vallották magukat evangélikusoknak. Megerősíti a feltevést az a tény is, hogy a problematikus nyolc falu közül négyet a jezsuita feljegyzések is unitáriusnak könyvelnek el. Végül felfigyel arra az érdekes tényre is, hogy az adóösszeírásban sok olyan község református, amelyik a XVII. század második felének hódoltsági viszonyait tükröző Lampe-Debreceni Ember Pál-féle egyház összeírásában nem szerepel a kálvinista faluk között. Kathona Géza feltételezi, hogy itt is unitárius egyházközségekkel állunk szembe, amelyek közül néhány még a török uralom alatt kálvinistává lett, a nagyobb zöm pedig a jezsuita üldözések elől menekült ide.

A három forrásanyag elemzése alapján 60–63 unitárius falut tud meghatározni a szerző a hódoltsági idő megszűnésekor a következő csoportosításban. Pécsen és hozzá csatlakozva, délen az ún. Hegyföldön 40–42 unitárius egyházközség: Nagyharsány, Pécsdevecser, Nagykozár, Szabolcs, Megyer, Hetvehely, Dinyeberki, Becefa, Dancsháza, Pécs, Malom, Keszű, Pellérd, Aranyos Gádány, Zók, Varjas, Ringásd, Szentgál, Szentdienes, Szentiván, Bánfa, Sumony, Velény, Göröcsöny, Regenye, Szilvás, Egerág, Kápolnásföld, Basta, Ocsárd, Izerő, Kisdér, Baksa, Técsény, Kisasszonyfa, Kistelek, Ozd, Tengeri, Magyarósd, Bodony, Hegyszentmárton, Babarcszöllős, Bakonya, Csukma, Siklós. A másik unitárius földrajzi egység a Szigetvár körüli vidék volt. Gyülekezeteinek száma egykor megközelíthette a pécsi körzetét. Szigetvár somogyi oldalának egyházairól nincs pontos értesülésünk, de a baranyai oldalról tudjuk, hogy 18 gyülekezet érte meg a felszabadító háborúkat: Nagypeterd, Kispeterd, Búdösfő, Kacsota, Ábrahámfa, Hetesva, Csütörtökhely, Bányka, Szentersébet, Nagyváty, Katádfa, Ronádfa, Hernádfa és Magyarmecske. A Kaposvár–Dombóvár vonaltól északra Gölle környékén tudunk unitárius egyházakról, de pontos adataink nincsenek. Ez a rész még a hódoltság alatt kálvinistává lett. A harmadik unitárius földrajzi terület az Ormánságban rajzolódik ki. Innen Hircset, Técsenfát, és Iszrót ismerjük biztosan unitáriusnak.

Nem tartja azonban unitáriusnak dr. Kathona Géza a következő helységeket, amelyeket pedig Kanyaró Ferenc és Aranyosrákosi Székely Sándor ilyeneknek ismer: Mohács, Daróc, Lippó, Baranyavár, Monostor, Karancs, Hercegszöllős, Csúza, Veresmart és Kopáncs. Különböző számítások alapján a baranyai unitáriusok lélekszámát a XVII. század végén 7000-re becsüli. Ugyanennek a területnek 15 000-nyi reformátusa mellett. Feltételezhetőnek tartja azt is, hogy Pécs és Szigetvár a körülöttük elterülő vidék népes egyházkör központja volt. Az ormánsági, valamint a Zoványi Jenő által feltételezett Duna-menti unitárius egyházak körök léte nincs biztosítva.

Megállapítja a szerző azt is, hogy a baranyai unitarizmus szellemi tekintetben a kolozsváriak függvénye, éppen ezért a XVII. század második felében erősen hanyatlásnak indul, egyfelől a két terület nagy távolsága miatt, másfelől az erdélyi unitarizmus hanyatlása következtében.

Befejezésül megemlíti azt is, hogy a pécsi jezsuiták szerint a baranyai unitáriusok templomai a félhold, a mohamedán szimbólum (Szeptem Ottomanicum) díszlett. Ennek oka lehetett a török hatóság engedélyének könnyebb megnyerése, de lehetett az a tény is, hogy a radikális antitrinitarizmus exponensei (főleg Palaeologus Jakab és Neuser Ádám) az antitrinitarizmus és mohamedánizmus eszmei rokonságát hirdették.

III.

Nem hiszem, hogy bármivel is többet mondhatnánk dr. Kathona Géza cikkéről, mint azzal: köszönjük a szerzőnek, hogy a baranyai unitarizmus modern kutatásának az alfáját elvégezte. Ha mégis hozzáfűzünk valamit, az néhány kiegészítő adat csupán, és egészen mellékes kérdésekben való ellenvetés.

Enyedi György tudós püspökünk a XVI. század utolsó éveiben egyik prédikációját az unitáriusokat kicsinységük miatt gúnyolódók ellen írta. Ebben írja a többi között: „Egy az egész gyülekezet előtt, kinek szava meghihető, és mindenkinél tisztességes híre legyen, azt mondá, hogy vadnak egy részecskéjében országunknak, kik itt idén nem voltak, mostan 62 prédikátorok, kik az egy élő Istennek és az ő szent fiának vallásában mindenben velünk egyeznek és velünk azon egy Istent vallják és prédikálják, kik, hogy itt nem voltak, az üdűnek veszedelmes volta, s az

messze levő hely, nem engedte." Kétségtelen, hogy ezek a messze élő gyülekezetek a baranyai unitárius egyházközösségekre vonatkoznak, mert a temesi és békési unitáriusok állandó kapcsolatot tartottak fenn Kolozsvárral. Az érdekes dokumentum szerint, tehát 62 unitárius prédikátor működött a XVI. század végén Baranyában és ez a szám meglepően egyezik a szerző által kielemezett egyházközösség mennyiségével. Feltételezhető tehát, hogy a századfordulóra, a fluktuáló egyházszervezet leülepedett, nagyjából változatlanul maradt a felszabadító háborúig.

Nem lesz felesleges megemlíteni azt sem, hogy a hétezeres lélekszám a XVII. század végén igen jelentős mennyiség, mivel a lakosság Baranyában ritkán, kis jobbágytelepülésekben húzódott meg.

Végül nem tudjuk maradéktalanul elfogadni a szerzőnek azt a feltevését, hogy a baranyai unitarizmus az erdélyinek csupán függvénye. Valószínű, hogy Pécsen, vagy valamelyik más unitárius helyen képeztek lelkészeket és oskolamestereket és bizonyos fokú radikális, antitrinitárius tendenciákra a félhold kapcsán maga a szerző is utal. Feltételezhető, hogy emiatt a radikális szemléletmód miatt irtották ki kegyelem nélkül, rövid négy év alatt az itt talált unitárius egyházközösségeket.

Ezek az ellenvetések és kiegészítések azonban nem érintik a dolgozat lényegét, amelyet unitárius szempontból is rendkívül értékesnek kell, hogy ítéljünk.

Szász János
lelkész

Unitárius szemmel

A napisajtó részletesen beszámolt arról, hogy Paget Jánosnak, az angol születésű neves utazónak emlékére augusztus 8-án a balatonfüredi SZOT Szanatórium híres árkádsorán a költők, művészek emléktáblái mellett új emléktáblát avattak. — Bennünket unitáriusokat különös örömmel tölt el e híradás, hisz Paget János *hittevéreink* sorába tartozott. — Paget az edinburghi egyetemen szerzett orvosi oklevelet, de gyakorló orvosi tevékenységet nem folytatott. Olaszországi tanulmányútja alkalmával ismerkedett meg Wesselényi Polixéniával, akit aztán később nőül vett. — Magyarországi utazásáról angol nyelven két kötetes munkát írt, amelyet német nyelven is kiadtak. Házassága után a tordaaranyos megyei Aranyosgyéresen telepedett le. Mint kiváló gyakorlati gazda az állattenyésztés, különösen pedig az erdélyi lótenyésztés fellendítése terén szerzett érdemeket. — Az 1848–1849-es szabadságharcban tevékeny részt vett, mint Bem tábornok egyik szárnysegéde. Az angol sajtót a szabadságharc mozzanatairól tájékoztatta és rokonszenvet ébresztett a magyar szabadságmozgalom iránt. A függetlenségi törekvések letörése után feleségével együtt Angliába menekült, s csak 1855-ben térhetett vissza erdélyi otthonába. Nevéhez fűződik az angol–magyar unitáriusok közötti kapcsolat kiépítése is. A haladó szellem e jeles képviselőjének emlékét kegyelettel őrizzük.

A régebbi időkben a Központi Statisztikai Hivatal időszaki jelentéseit legfeljebb a szakemberek szűkebb köre kísérte figyelemmel. Napjainkban azonban, amikor a termelés, általában a népgazdaság különböző ágazatai, valamint a kultúra, művészet kérdései mind szélesebb és szélesebb tömegeket átfogó *közügyé* váltak — a statisztikai jelentések is a tágabb érdeklődést lekötő olvasmányok jellegét kezdik magukra ölteni. — Így van ez a Központi Statisztikai Hivatalnak a népgazdaság 1964. első félévi fejlődéséről kiadott jelentésével is. — Az egymást követő adatok sűrűjéből kitűnik többek között, hogy iparunk két százalékkal teljesítette tervét — a kiskereskedelem forgalma például nyolc százalékkal magasabb, mint a múlt év első hat hónapjában. Kulturális vonatkozásban az év első felében 2000 könyvet adtak ki, mintegy 21 millió példányban.

Állami, társadalmi és gazdasági életünk újabb magaslatok felé vezető útjának iránymutatói fényjelzői e számok.

Szeptember 16-tól 23-ig újabb nemzetközi ifjúsági találkozó zajlott le Moszkvában. Mintegy ezer küldött jelent meg a világ ifjúsági fórumán, amely a nemzeti

felszabadítási mozgalom és a békeharc iránti szolidaritás ügyében foglalt állást. A forum keretében öt munkabizottság foglalkozott a függetlenségi és szabadság mozgalmak, valamint a békeharc legfőbb kérdéseivel.

A nagy érdeklődéssel kísért világforumon hazánk ifjúsága is képviseltette magát és hatásosan emelt szót az egész világ sorsát érintő problémákkal kapcsolatosan.

Húsz évvel ezelőtt, július 22-én, a Lengyel Főlszabadító Bizottság kiáltványában hirdeti ki a demokratikus és független Lengyelország megalakulását, s a lengyel nép jövőjét a szocializmus építésében határozza meg.

Ha ma, húsz év után az újságok által közölt statisztika tükrében fölmerjük azt a hatalmas eredményt, amelyet a lengyel nép a szocializmus építésében elért, lehetetlen meg nem látni benne azoknak a népeknek a közös törekvését, amelyek békepolitikájukkal, kezdeményezéseikkel, javaslataikkal a még fennálló feszültségek elosztatására törekednek.

Akik az utóbbi években Lengyelországban jártak, azok az elért eredmények mellett arról is beszélnek, hogy a múlt sebeire ma már csak a kegyeletes kezek ültette virágok emlékeztetnek. Mi ezekből a virágokból néhány szálát azokra az unitárius sírokra helyezzünk, amelyeknek lakói életüket adták Lengyelorszáért. De azokra is emlékezünk, akik a reformáció és az azt követő időszakban nálunk találtak otthonra, ahol a jézusi evangélium szellemében hitéért már akkor sem üldöztek senkit. Népünket őszinte testvéri barátság fűzi Lengyelországhoz. Legjobbaink a hit csatamezején is vállvetve küzdöttek. Ma elsősorban szociális jelenünk fűz egybe lengyel testvéreinkkel. Boldog jövőjük építéséhez további sikert kívánunk.

A 65. Mezőgazdasági Kiállítás a szocialis mezőgazdasági nagyüzemek legkiválóbb eredményeinek és a további fejlődést elősegítő módszereinek nagyszabású bemutatója volt. A kiállítás 33 hektárnyi területén 36 bemutató helyiség épült. A kiállítás kiváló növénytermelési eredményeiről adott számot. Így többek között a székesfehérvári „Szabad Élet” tsznek 440 holdon 21 és fél mázsa átlag termése volt búzából. De hasonló eredményeket mutat a kukoricatermelés is. A kiállítás kertészeti ágazatában a törpegyümölcsös és a legújabb típusú sövényes gyümölcsös keltette fel a látogatók érdeklődését. A nemzetközi gépbemutató keretében mintegy 500 legkorszerűbb gazdasági gép került bemutatóra.

HIREK

SZEPTEMBER utolsó vasárnapján őszi háláadó istentisztelet volt templomainkban Úrvacsorával. A hívek nagy számmal járultak az Ur asztalához.

A Szabadalmi Kereszténység és Vallásos Szabadságért Nemzetközi Szövetsége f. évi augusztus 18-tól augusztus 23-ig tartotta meg négyévenként szokásos konferenciáját Hagában. — A konferencia főtemája: „A holnap vallása” volt. Hazánkban Pethő István püspöki helynök, Ferencz József egyházköri főgondnok és R. Filep Imre ek-főjegyző vettek részt a konferencián, amelynek részletes ismertetésére lapunk legközelebbi számában visszatérünk.

Az I. A. R. F. hágal konferenciáján részt vett amerikai hitközpontok tízennegyfőnyi csoportja a konferencia előtt látogatást tett hazánkban és fölkereste romániai hitvesvéreinket is. A kedves vendégek a közszerepetben álló Harrington lelkes házaspár vezetésével részt vettek az augusztus 7-én Nagy Ignác u. templomunkban tartott esti áhitaton, amelyet R. Filep Imre ök. főjegyző lelkesen tartott. Áhitat után Pethő István püspöki h. közvetlen szavakkal üdvözölte a vendégeket. Utalt arra, hogy a Szabadelvű Kereszténység és Vallásos Szabadságért Nemzetközi Szövetség legközelebbi 1968-ban tartandó konferenciája egybeesik a vallásszabadság kihirdetésének 400. éves fordulójával.

Rev. M. D. Gaebler az Amerikai Unitárius és Universalista Egyház szolgálati osztályának vezetője válaszolt az üdvözlésre, akinek szavalt Harringtonné Szántó Vilma testvérünk tolmácsolta. Romániai útjukról visszatérve vendégeink meglátogatták magyarkuti üdülőnket, majd Hőgyes E. u. templomunkat, amelynek történetét röviden Pethő István püspöki helynök ismertette, átnyújtva minden vendégnek Egyházközkünk ajándékképpen a Kőr kiadásában megjelent „Imakönyvet” és egy szép kivitelű könyvjelzőt, 15-én délután a vendégek pestiőrinci gyülekezetünk összejövetelén vettek részt. A templomi szolgálatot ez alkalommal Győrfi István budapesti lelkész végezte, Huszti János pestiőrinci lelkész az áhítat után üdvözölte a vendégeket. Az üdvözlőtet Gaebler lelkész köszönte meg. Augusztus 16-án a Nagy Ignác utcai templomunkban a szószéki szolgálatot Donald Harrington New-Yorki lelkész végezte. A tolmács szerepét felesége Szánthó Vilma testvérünk látta el. Ezek, az időnként megújuló testvértalálkozások alkalmasak arra, hogy külföldi hitrokonainkkal testvéri kapcsolatainkat erősítsük, szolgálván a nemzetek közötti megértés és a béke eszményi céljait. —

LEGKEDVESEBB alkalmi ajándék az „Unitárius Imakönyv”: Kapható lelkész i hivatalokban, az Egyházköri Tanács irodájában. Ár 15 Ft.

UNITARIUS VALLÁSOS FÉLORÁT közvetített a Petőfi Rádió szeptemberben 27-én 7.30—8 óráig. A szolgálatot Pethő István püspöki helynök végezte. —

63 éves érettségi találkozó zajlott le Kolozsvárott június 28-án. 42-en valánk akkor 63 évvel ezelőtt. — Iria tudósításában az egyik Kolozsvárott élő illusztris vendiák. — akik 1896 június havában érettségi vizsgát tettünk a kolozsvári Alma Materben, amelynek szép és mély értelmű nevelői jelmondata volt: „Musis et virtutibus” (A Műsáknak és Erényeknek). A 42-ből 8-an vagyunk még életben 6-on itten, 2-en pedig Gyallay és Csép Miklós barátunk tinálatok — A 8 élő közül négyen a keresztúri Alma Materben kezdtük tanulásunkat mely iskolának nevelői jelmondata szintén megszívlelend marad: „Egy véka tudomány mellé egy köből erkölcs”. Nevelő tanáraink: A Kovács Jánosok, Benczédi Gergelyek, Nyiredy Gézák, Boros Sándorok és társaik, valamint a keresztúrinál a Sándor Jánosok, Gombos Sámuelek, Barabás Lajosok és társaik hűségesen leyekeztek alkalmazni ezeket nevelői elveket. — Mennyire hasonlítanak a két Alma Mater nevelési elveihez a leles indiai államférfi *Rhadta Krisna* intelmei. — Iria a továbbiakban tudósítónk. — aki 1955-ben Romániában látakor a bukaresti Parchon Egyetem meglátogatása alkalmával egyebek között ezeket mondotta. „Az iskolák és egyetemek célja és hivatása nem lehet csupán az hogy megtanítsák az út nemzedékeket az atomenergia előállításának módjára és titkára, hanem át kell hatniok az ifjúság elmélet és szívével azzal a nemes érzéssel és tudattal hogy egyetlen ember sem lehet igazán szabad, hanem minden ember szabad”.

A 63 éves találkozózn egyébként öt vendiák vett részt, aki a vasárnapi istentisztelet után kegyelettel írták be nevüket az Egyház emlékkönyvébe.

A nyolc elő diák közül 1 orvos dr. Kappel Izidor, 2 unitárius lelkész: Antonya Mihály és Sándor Gergely, öt tanár Csépi Miklós, Nagy Lajos, Papp-Gyallay Domokos, Péter Lajos és Szentmártoni Kálmán. —

Mi is szeretettel köszöntjük egyházunk „nagy öregeit” a 65 éves vendiákokat, s kívánunk nekik továbbra is tartós egészséget.

Dr. Mc. Dana Greely „Az Unitárius és Universalista Egyház elnöke, washingtoni hivatalos tartózkodása alatt koszorút helyezett a tragikus véget ért J. Kennedy volt amerikai elnök sírjára. A Szövetség hivatalos folyóirata egyik legutóbbi számában fénykép felvételt közölt a kegyeleties aktusról.

ADOMÁNYOK. A lelkesítő nyugdíjalapra özv. Páll Miklós
Páll Miklós 4-4 Ft. Prág Jenőné 10. — Weitlin Józsefné 12.
dr. Gálfalvi Géza néhai bátyja: dr. Gálfalvi István emléke

1 000. — Ferencz József 20. — Nándassy Mihályné 6. — Szabady Antalné 50. — Ifj. Szabó József 60. — Paiffy Antal 30. — Nagy Géza 30. — Buksa Attila 5. — Kuty Tamás 18. Falatka József 10. — Mán Géza 10. — Kriza Kálmán 20. — özv. Balla Istvánné 10. — Mán József 10. — Szabó Mihályné 30. — Máthé Géza 8. — dr. Utó Endre 30. — Ghméling Róbert 20. — Suberka Györgyné 40. — Simon Dénes 50. — özv. Szabó Sándorné 15. Papp Sándor 100. — Elekcs Mihályné 10 Ft-ot adományozott.

AZ UNITARIUS ÉLET céljaira. Pálffy Antal, dr. Benézdi Ferenc, Simon Dénes 50-50, — Eugen Grossmann (New York) 10 Ft-ot juttattak. („A jókedvű adakozót szereti az Isten”).

HALOTTAINK

Lőrinczi István ny. tanár életének 101. évében szeptember 8-án elhunyt. A Székelykeresztúron tartott gyászünnepek után a szentábrahám-i temetőben helyezték örök nyugalomra. — rendkívül széleskörű részvétel mellett. —

BENCZE GYULA ny. igazgató-tanító, egyházi tanácsos testvérünk síófokon 81 éves korában elhunyt. Halálát buzgó tevékenységet fejtett ki, megírta többek között Vargya község monográfiáját, amelyet a Néprajzi Intézet iratanyagába sorozott, s amelyet Egyházköri Tanácsunk jutalomdíjjal tüntetett ki.

DR MÁROK JÁNOS ny. pénzügyi főtanácsos Budapesti meghalt, elhunyt testvérünk fiatal korában tevékeny rész vett az unitárius ifjúsági életben.

MÁRKOS ALBERTNE Sándor Ilona, Márkos Albert volt kolozsvári főgimnáziumi tanár özvegye. — Sándor János egykori székelykeresztúri főgimnáziumi igazgató leánya 6 éves korában Kolozsvárott tragikus körülmények között elhunyt.

DR. VERNES GYULÁNÉ, dr. Vernes Gyula egyházi tanácsos felesége augusztus 3-án Pécsen meghalt. Augusztus 7-én helyezték örök nyugalomra az ottani temetőben.

BARTÓK GEZÁNE, néhai Bartók Géza volt polgári le-
kész özvegye hosszas szenvedés után elhunyt. Augusztu-
s 28-án helyezték örök nyugalomra a polgári-
metőben Szász János unitárius helybeli lelkész szolgálatával. Gyerm-
kei: Bartók Gabriella és dr., Bartók Géza gyászolják.

CSEP GIZELLA testvérünk Nyárádszentlászlón 77 éves korában meghalt. Az elhunytban Pethő István püspöki helynöke felesége és Csongvay Lajos nyárádszentlászlói lelkész nővérket gyászolják. A bágyoni családi sírboltban széleskörű részvétel mellett helyezték öröknyugalomra, a helybéli lelkész szolgálatával. „Légy hív mindhalálig és neked adom az életnek koronáját.” (Jel. 2:10)

A püspöki helynök a gyülekezetekben

Pethő István püspöki helynök szeptember 9-én dr. Nyírdy Géza egyházi titkár kíséretében ellátogatott a dunapataji gyülekezetbe. Megtekintette az unitárius temetőt és örömmel állapította meg, hogy a hívek a sírokat kegyelettel gondosan ápolják. Nagy gondot okoz a kevés számú gyülekezetnek a hiányzó temetőkapu és a temető egyik oldalán a kerítés pótlása. De még ennél is nagyobb teher az, hogy a közegészségügyi hatóságok szorgalmazzák a ravatalozó építését. Megállapította a püspöki helynök, hogy templom fedélszerkezetén is javításokat kell eszközölni, mely a maga nemében egyedülállóan szép templom több helye beázik s ez veszélyeztetli a gyönyörű székeszék stílusban felfestett templommennyezetet. A szükséges intézkedéseket a püspöki helynök megtette.

Szeptember 19—20-án püspöki helynök a füzessgyarmati egyházközségben tett látogatást. Itt, Vasárnap az istentiszteletet elvégezte az Ige hirdető szolgálatsorán felhívta a gyülekezet tagjait az őszi hálaadás ünnepére való előkészületre. Kebbi tanácsai ülésen és Közgyűlésen vett részt, melyen gyülekezet nevében László Andor lelkész köszöntötte püspöki helynököt, kifejezést adván a gyülekezet örömeiért, hogy körükbe érkezett a fópásztor, kinek a hívek nevében jó egészséget kívánt, hogy egyházépítő munkáját gazdag eredményekben végezhesse a továbbiakban is.

UNITARIUM ELIT

Laptulajdonos a Magyarországi Unitárius Egyházkör.

Felelős szerkesztő és kiadó: Pethő István.
Ezt előfizetési díj 12 forint.

Budapest, IX. Högyes Endre utca 3.
64.4023/2 = Zrínyi Nyomda, Budapest

Fv. Bolgâr I.

Index name: 85-848